

CREDINȚE MAGICO-RELIGIOASE ALE GETO-DACILOR REFLECTATE ÎN DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE

de VALERIU SÎRBU

Cunoașterea vieții spirituale a populațiilor „primitive” constituie unul din cele mai dificile aspecte ale cercetării științifice, atât datorită complexității fenomenelor în sine, cât și așa-numitei „opacități” a documentelor arheologice. Această dificultate este cu atât mai mare cu cât este asociată cu lipsa sau sărăcia documentelor scrise, așa cum este cazul pentru geto-daci. Descoperirile arheologice au rămas, în acest caz, sursa principală prin care se mai pot aduce noi contribuții la cunoașterea vieții spirituale a strămoșilor noștri, rămânând puține speranțe prin noi interpretări ale izvoarelor scrise.

Astăzi există mai multe șanse de reușită datorită acumulării unui număr mai mare de descoperiri, riguros cercetate, și a unui fundament teoretic bine structurat prin noi interpretări ale observațiilor etno-sociale și culturale la populațiile „primitive”.

În continuare vom prezenta, succint, câteva asemenea descoperiri care reflectă unele credințe magico-religioase ale geto-dacilor, încercând apoi să deslușim semnificațiile lor.

1 BUNEȘTI — AVEREȘTI (jud. Vaslui)

Într-o locuință din cetatea de aici s-au descoperit :

a) într-un vas modelat cu mina și decorat cu un briu în relief, întrerupt de patru proeminente, s-au depus : 6 figurine antropomorfe, o „zornăitoare”, o piesă conică la un capăt și aplatizată la celălalt în formă de canin și un vâscior în miniatură, toate din argilă (fig. 1). Figurinele antropomorfe (î = cca 20 mm) sînt unite tipologic — capul nediferențiat de trunchi, fără miini, picioarele indicate prin mici proeminente conice, detalii ale feței abia schițate ;

b) într-o cană, acoperite cu un topor din fier, se aflau : două brățări din sîrmă de argint, două perle din aur, un inel din bronz și două coliere — unul format din 71 de mărgel de chihlimbar și 4 din pastă sticloasă și altul format din 70 ramuri de corali și 2 cochilii de Kauri ;

c) un depozit de 9 topoare și 2 călcîie de lance din fier, legate, de o parte și de alta, cu două piese circulare din fier prevăzute cu un nit

Prin dimensiuni (56 m²) și prin compoziția acestor trei descoperiri, unele cu certe semnificații magico-religioase, apreciem că locuința aparține unui „specialist” al sacrului din comunitatea de aici. Sec. IV—III î.e.n..

Apar, însă, unele neconcordanțe între textul publicat, în care se specifică că toate aceste trei depozite ar aparține locuinței nr. 32, și planul aceleiași locuințe (p. 33, fig. 1), în care se observă că depozitul nr. 3 (cu podoabe) s-a găsit în afara ei, iar depozitul nr. 1 (cu figurine) ar putea fi depus la umplerea ei.

V. V. Bazarciuc 1987, p. 33—39, fig. 1—6.

Fig. 1. Buncști—Averești.
Piese descoperite într-o locuință (după V.V. Bazarciuc).

2 CUCORĂNI (jud. Botoșani)

În bordeiul nr. 15 s-au găsit : o figurină zoomorfă reprezentând un mistreț, 3 fusaiole, din care una are 5 incizii echidistante, o lingură în miniatură, o carapace de broască țestoasă și așchii de os lustruite. Sec. III-II î.e.n.

S. Teodor 1975, p. 129—136.

3 DUMBRAVA (jud. Iași)

Pe latura de nord-est a unei locuințe de suprafață se aflau : 2 figurine de pore mistreț, flancate de 2 cești-opaiț în miniatură, un rhyton și o roată. Un mistreț ($50 \times 40 \times 39$ mm), de la care se păstrează numai partea anterioară, cu botul retezat, greabănul înalt, are o cavitate în abdomen

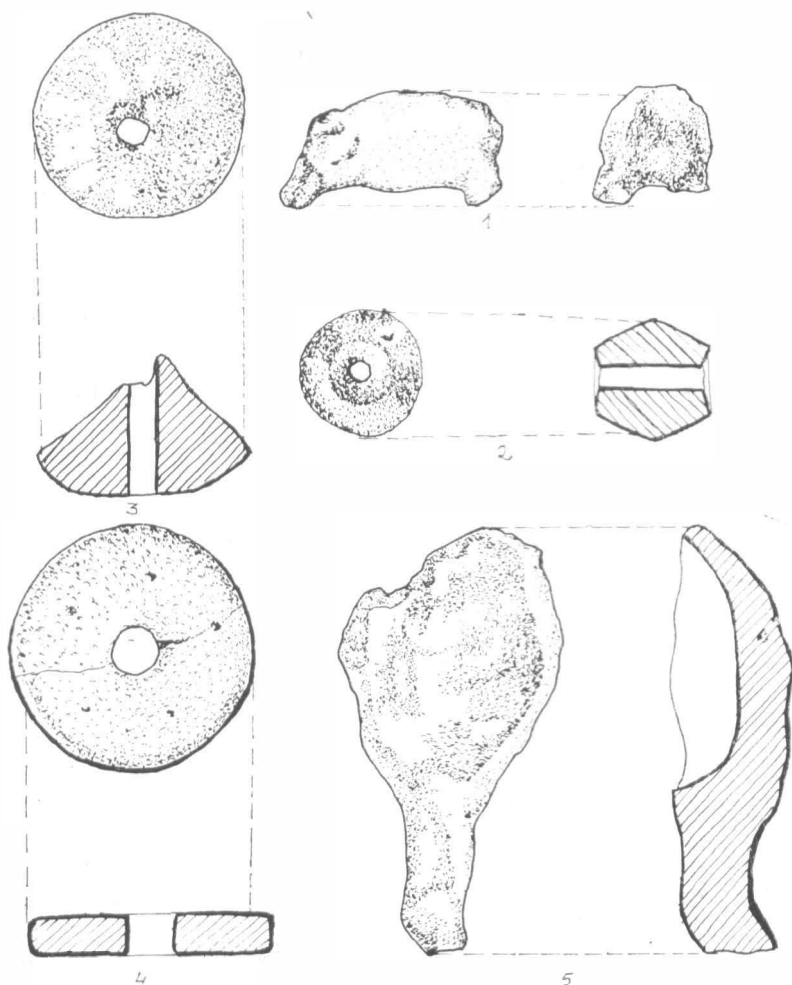

Fig. 2. Cucorăni. Piese descoperite într-un bordei (după S. Teodor).

(25×15 mm). La celălalt mistreț ($70 \times 42 \times 38$ mm) lipsește toată partea dreaptă; doar botul este redat prin elementele caracteristice, restul detaliilor fiind sugerate prin incizii. Pe abdomen, lateral, are o cavitate (32×18 m). Ambele piese au urme de ardere secundară. Sec. I—II e.n.

S. Sanie, Ș. Sanie 1973, p. 86—89, fig. 13—14; S. Sanie 1981, p. 174—195.

4 INDEPENDENȚA (jud. Tulcea)

Într-un mormint de incinerare, aflat într-un tumul, s-au descoperit 3 figurine antropomorfe, o piesă biconică, o piesă aplatizată cu orificiu transversal și o cavitate pe față, o greutate piramidală, o fusaioală, un vâscior cu 9 butoni pe umăr, toate în miniatură, modelate din argilă, plus 3 mărgelă din pastă sticloasă. Piese antropomorfe, de tip „stea” cu 5 colțuri (sub 5 cm și inegale), nu au sexul indicat și nici detaliile feței. Sec. III—II î.e.n.

Inedit. Cercetări G. Simion

Fig. 3. Poiana. Piese depuse într-o cană (după C. M. Tăulea și D. Vicoveanu).

5 OCNIȚA (jud. Vâlcea)

Într-o groapă de mari dimensiuni ($A = 2,40$ m), cu un inventar arheologic extraordinar de bogat, la adâncimea de 2,20 m și pe o suprafață de cca 1 m², lângă peretele de est al gropii erau așezate 7 figurine antropomorfe. Înalte de 40—57 mm, au capul nediferențiat de trunchi, corpul cilindric sau tronconic, cu miinile indicate doar la trei piese, picioarele tuturor fiind reprezentate sub forma unor proeminențe conice (la două cu marcarea tălpii); trăsăturile feței sînt redată prin incizii sau presarea lutului. Unele piese au incizii sau orificii în zona ombilicului, a urechilor, pe latura stîngă sau la spate, iar una are o cavitate circulară în zona pieptului și abdomenului. La 4 figurine este indicat sexul masculin, pe cînd la celelalte nu este precizat. Tot în această groapă s-au aflat și două fragmente cu inscripția lui Thiamarkos. Începutul sec. I e.n.

D. Berciu 1981, p. 89—93, fig. 21/1—7.

6 POIANA (jud. Galați)

În 1928, în două amfore, cu partea superioară spartă, acoperite cu o ulceică modelată cu mina, s-au găsit 28 figurine antropomorfe, cîte 14 în fiecare. Într-o amforă erau numai figurine feminine, toate cu miinile legate la spate; au sinii redați prin proeminențe rotunde, ochii prin incizii, gura printr-o linie orizontală, nasul în relief. În cealaltă amforă erau 11 figurine feminine de același tip și 3 masculine. Cele masculine au capetele rotunde, gîtul cilindric, corpul rectangular, miinile și picioarele au degetele modelate; ochii, sprîncelele, gura și barba sînt indicate prin incizii, iar nasul în relief. Toate piesele feminine au miinile legate la spate și sînt străpunse cu un obiect ascuțit. Dimensiuni: 90—110 mm. Sec. II—I î.e.n.

Dintr-o altă descoperire, depuse într-o cană și, probabil, într-o groapă, se cunosc: 4 figurine antropomorfe, 2 „zornăitori”, 3 vâscoare în miniatură, din care unul are 3 piciorușe. Cele 4 figurine au corpul aproape cilindric, fără miini, cu nasul redat prin presare, gura și urechile prin incizii. La 3 piese se punctează anusul, iar două sînt străbătute de canale longitudinale (fig. 3). Sec. II î.e.n.—I e.n.

R. Vulpe 1931, p. 257—262, fig. 1—8, C. M. Tăutulca, D. Vicoveanu 1973, p. 143—150, fig. 1/a—h.

7 RĂCĂȚĂU (jud. Bacău)

Într-o groapă, așezate în cerc cu fața în jos, se aflau 6 figurine antropomorfe împreună cu pietricele plate și rotunde. Din această groapă mai provin: un suport de vatră fragmentar, cu protome de berbec și o ceașcă cu 3 toarte decorată cu briuri verticale, terminate în partea superioară în formă de cap de șarpe. Figurinele ($i = 50—66$ mm) n-au sexul redat; 5 sînt unitare tipologic — au capul nediferențiat de trunchi, cu miinile și picioarele marcate prin proeminențe conice, iar ochii și nasul prin presarea argilei. Sec. I î.e.n.

V. Căpitanu 1983, p. 141—152, fig. 1/1—6.

8 ZIMNICEA (jud. Telcorman)

În necropola tumulară, în morminte de incinerare, spre fundul urnelor, erau depuse :

a) C2 M4 — o figurină antropomorfă ($l = 58$ mm), 4 piese de forme diferite, 4 fusaiole, 2 „ghioage”, o greutate piramidală în miniatură, un

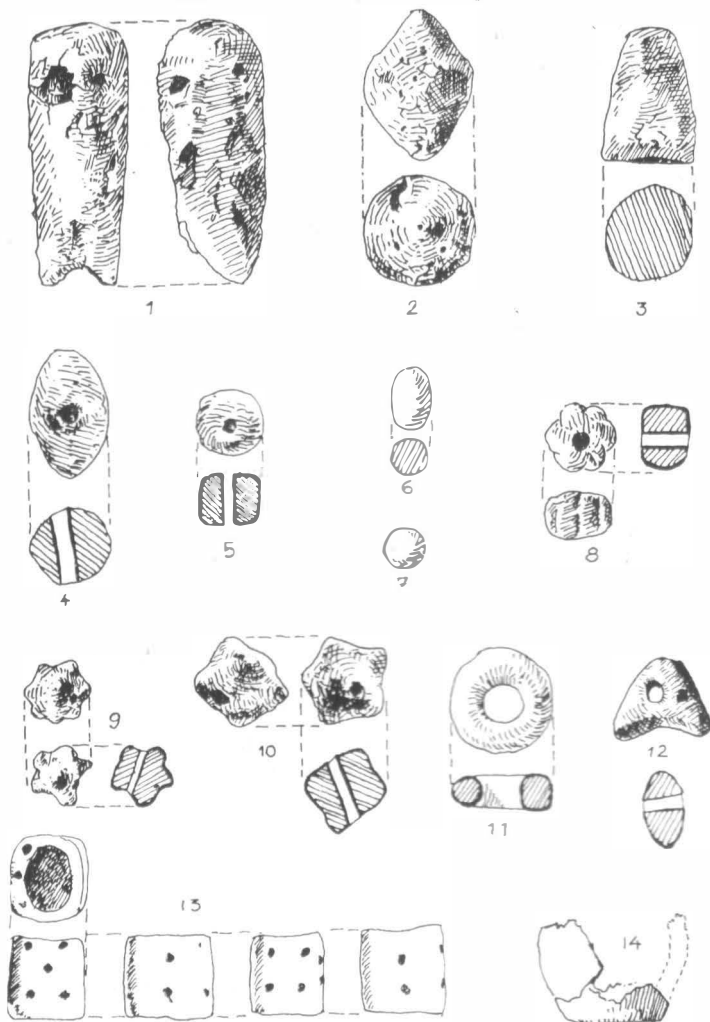

Fig. 4. Zimnicea. Piese descoperite într-un mormint — C2 M4
(după A. D. Alexandrescu).

văscior, toate din argilă și un zar din os sau cochilie (fig. 4). Secolele IV — III î.e.n.

b) C20 M1 — o figurină zoomorfă ($l = 48$ mm), o piesă prismatică concavă, 6 piese conice și biconice, din care 4 sînt perforate, și un colț de animal incomplet perforat (fig. 5). Sec. IV — III î.e.n.

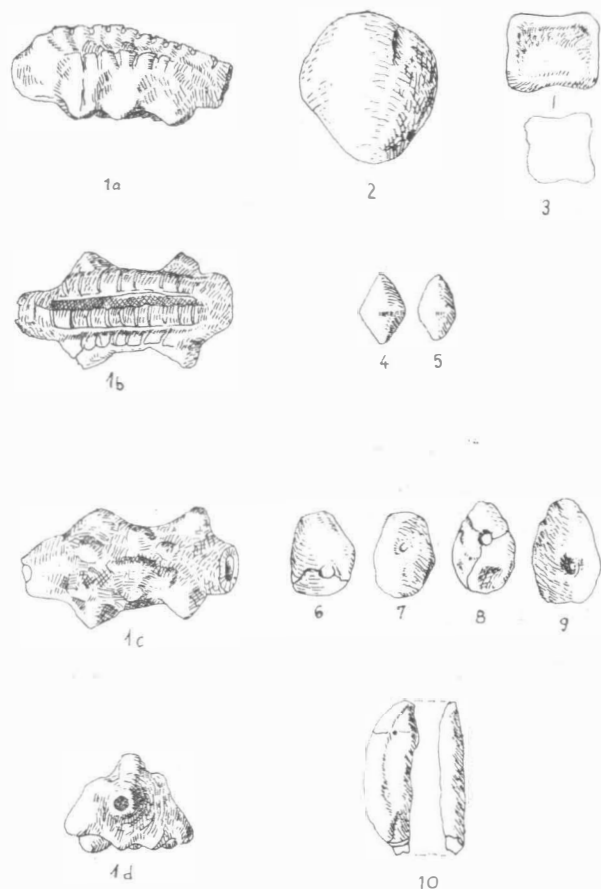

Fig. 5. Zimnicea. Piese descoperite într-un mormânt—C20 M1
(după A. D. Alexandrescu)

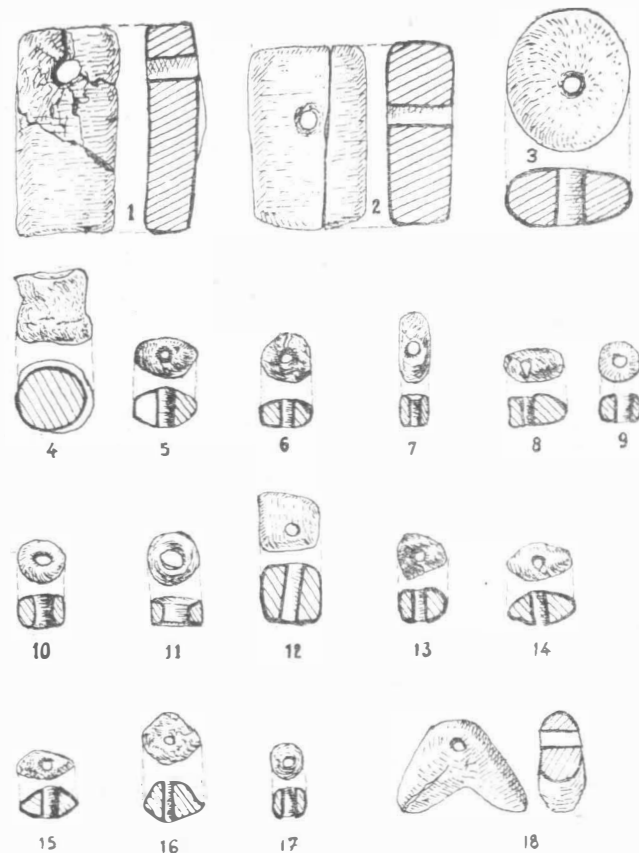

Fig. 6. Zimnicea. Piese descoperite într-un mormânt —
C10 M34 (după A. D. Alexandrescu)

c) C10 M34 — împreună cu 9 fibule și un inel erau 18 mici obiecte din ceramică și piatră, pandantive, perle, fusaiole de diverse forme, o piesă cilindrică și alta în forma literei „V” perforată (fig. 6). Sec. IV—III î.e.n

A. D. Alexandrescu 1980, p. 21, 41, 27, fig. 55/5—18, 56/1—18, 57/1—9*

În compoziția acestor descoperiri vom remarca următoarele :

— cu o excepție (Zimnicea, C10 M34) toate conțin figurine, fie numai antropomorfe (Bunești—Averești, Independența, Ocnîța, Poiana, Răcățâu, Zimnicea-C2 M4), fie numai zoomorfe (Dumbrava, Cucorăni, Zimnicea, C20 M1), deci niciodată ambele categorii ;

— aproape toate au mici obiecte din lut de diverse forme, unele perforate sau cu incizii, și fusaiole sau vase în miniatură, indeosebi cești, sau de forme deosebite. În aceste contexte credem că rostul pieselor indeobște numite fusaiole trebuie reconsiderat ;

— prezența unor piese insolite : „zornăitori” (Bunești-Averești, Independența, Poiana), cilindri, cuburi din lut, zar din os (Zimnicea) ;

— piese cu presupuse capacități magice : carapace de broască țestoasă (Cucorăni) scoici Kauri (Bunești-Averești), canini (Zimnicea).

Analizînd compoziția, structura și semnificația unor piese din aceste descoperiri, vom observa că ele sînt aproape identice cu trusele magico-vrăjitoarești întîlnite la numeroasele populații „primitive” studiate de etnografi și antropologi culturali în diverse zone ale lumii (J. Lips 1958, p. 448—482).

Întrucît în aproape toate comunitățile „primitive” magicienii-vrăjitori sînt și „medicii” acestora, credem că vasele în miniatură serveau fie la obținerea unor alifii și „medicamente” necesare vindecării bolilor, fie a unor preparate cu pretenție puteri magice (B. Malinowski 1948, *passim*).

Avînd în vedere realitățile arheologice — contextele, compoziția și semnificația unor piese din aceste descoperiri, plus observațiile etnografice, credem că nu se mai poate nega caracterul lor de cult, rămînînd de depistat doar semnificațiile lor.

După cum putem observa, unele contexte arheologice indică caracterul lor încă funcțional — cele din locuințe (Bunești-Averești, Cucorăni, Dumbrava), altele profesiunea avută în viață de defuncți — magicieni-vrăjitori (Independența, Zimnicea), pe cînd altele sînt rezultatul unor acte magice (Poiana, figurinele depuse în amfore) sau reprezintă depozite votive culturale exprimînd grija de a nu fi profanate (Ocnîța, Poiana, Răcățâu).

Pentru a avea, însă, o imagine cît mai completă asupra prezenței și frecvenței unor descoperiri de piese cu semnificații magico-religioase la traco-geto-daci vom prezenta, mai întîi, figurinele antropo- și zoomorfe, și apoi alte cîteva categorii de piese întîlnite pe parcursul celei de-a doua epoci a fierului.

Pe teritoriul României s-au descoperit, pînă în prezent, peste 210 figurine antropomorfe în 49 de localități și aproape 150 de figurine zoomorfe în 23 de localități (V. Sirbu 1987). Din cele 59 de localități cu astfel de descoperiri, în 35 s-au găsit numai figurine antropomorfe, în 11 numai zoomorfe, iar în 13 ambele categorii (fig. 10).

Fig. 7. Principalele tipuri de figurine antropomorfe geto-dacice. 1 Zimnicea, 2 Grădișteța, 3—4 Răcătău, 5 Dumbrava, 6 Răcătău, 7 Poiana, 8 Fedestii.

Aria lor de răspindire cuprinde întreg teritoriul României cu o frecvență de localități și număr de piese mult mai mare pentru Moldova și Muntenia (fig. 10). Acolo unde s-au întreprins cercetări îndelungate, numărul pieselor este foarte mare, ca în *davele* de la Cîrlomănești — peste 100 de exemplare (M. Babeș 1977, p. 319—352), Poiana — peste 60 de exemplare (R. Vulpe 1931, p. 257—262, C.M. Tătulea, D. Vicoveanu 1973, p. 143—150, plus piesele inedite), Răcătău — aproape 30 de exemplare (V. Căpitanu 1983, p. 141—152) etc. S-au descoperit în toate categoriile de monumente : cetăți, *dave*,

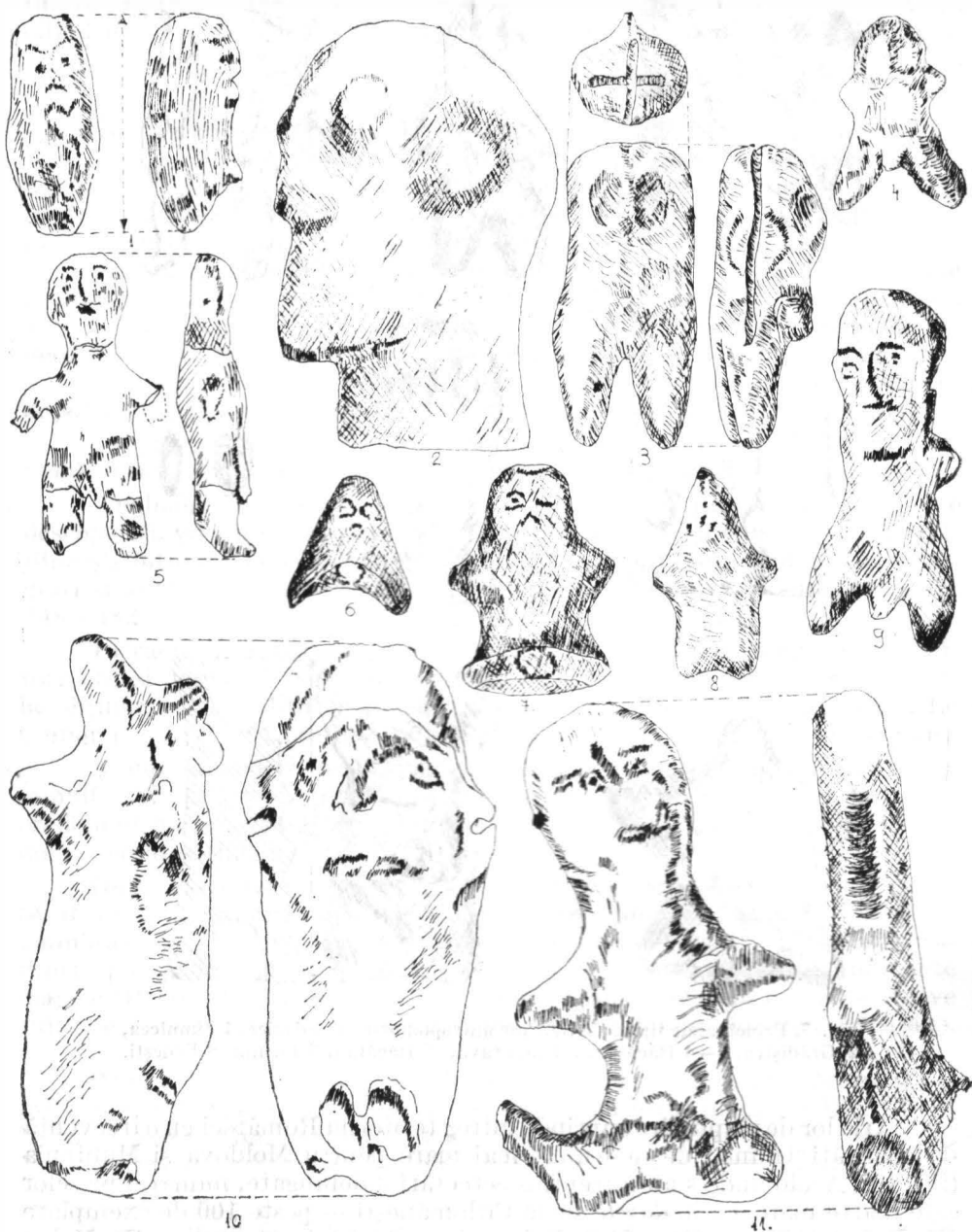

Fig. 8. Figurine antropomorfe geto-dacice : 1 Budureasca, 2 Cîrlomănești, 3 Piscul Crăsani, 4 Ocnița, 5 Poiana, 6—7 Bunești—Averești, 8 Piscul Crăsani, 9 Răcătău, 10 Bugeac, 11 Marca.

Fig. 9. Figurine zoomorfe geto-dacice : 1 Popești, 2 Enisala, 3 Scheia, 4 Dumbrava, 5—6 Ti-lișca, 7 Cirlomănești, 8 Morești, 9 Cucorâni.

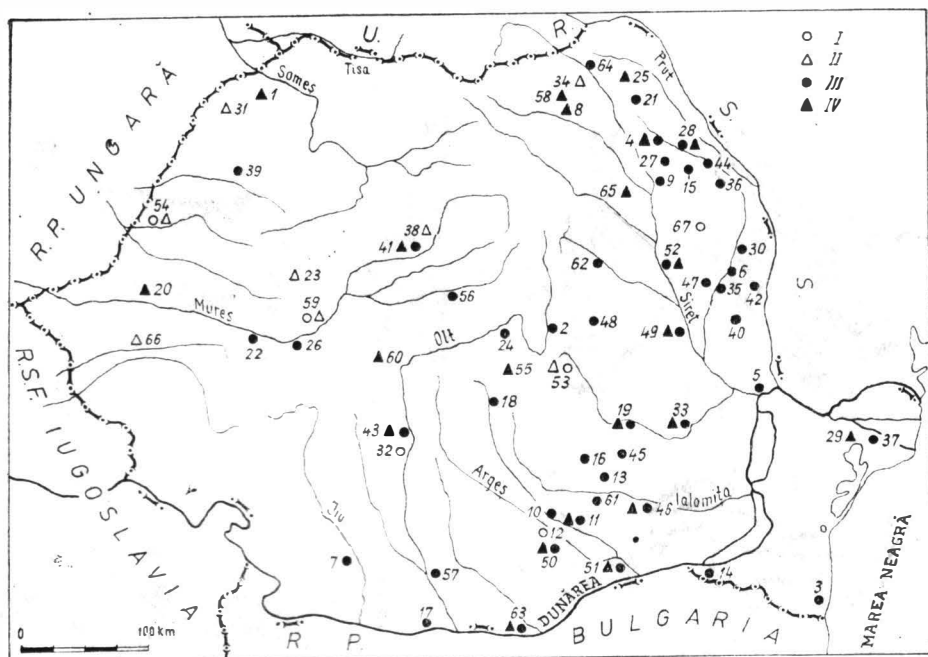

Fig. 10. Harta cu răspîndirea figurinelor antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului. A. Figurine antropomorfe : I prima epocă a fierului, III a doua epocă a fierului; B. Figurine zoomorfe : II prima epocă a fierului, IV a doua epocă a fierului. 1 Aciș (jud. Satu-Mare), 2 Angheluș (jud. Covasna), 3 Albești (jud. Constanța), 4 Băiceni (jud. Iași), 5 Bărboși (jud. Galați), 6 Birlălești (jud. Vaslui), 7 Bizdina (jud. Dolj), 8 Botoșana (jud. Suceava), 9 Brad (jud. Bacău), 10 București—Bragadiru, 11 București—Cățelu Nou, 12 București—Chitila, 13 Budureasca (jud. Prahova), 14 Bugeac (jud. Constanța), 15 Bunești—Averești (jud. Vaslui), 16 Cătunu (jud. Dimbovița), 17 Celei (jud. Olt), 18 Cetățeni (jud. Argeș), 19 Cîrlomănești (jud. Buzău), 20 Cladova (jud. Arad), 21 Cotu—Miculinți (jud. Botoșani), 22 Cozia—Deva (jud. Hunedoara), 23 Cuci (jud. Alba), 24 Cuculata (jud. Sibiu), 25 Cucorăni (jud. Botoșani), 26 Cugir (jud. Alba), 27 Dănești (jud. Vaslui), 28 Dumbrava (jud. Iași), 29 Enisala (jud. Tulcea), 30 Fedești (jud. Vaslui), 31 Căuaș (jud. Satu-Mare), 32 Govora (jud. Vilcea), 33 Grădiștea (jud. Brăila), 34 Grănicești (jud. Suceava), 35 Horga (jud. Vaslui), 36 Huși—Corni (jud. Vaslui), 37 Independența (jud. Tulcea), 38 Lechința de Mureș (jud. Mureș), 39 Marca (jud. Sălaj), 40 Mălușteni (jud. Vaslui), 41 Morești (jud. Mureș), 42 Murgeni (jud. Vaslui), 43 Ocnîța (jud. Vilcea), 44 Piciorul Lupului (jud. Iași), 45 Pietroascele (jud. Buzău), 46 Piscul Crăsani (jud. Ialomița), 47 Podu Turcului (jud. Bacău), 48 Poian (jud. Covasna), 49 Poiana (jud. Galați), 50 Popești (jud. Giurgiu), 51 Radovanu (jud. Călărași), 52 Răcățiu (jud. Bacău), 53 Reci (jud. Covasna), 54 Ripa (jud. Bihor), 55 Rîșnov (jud. Brașov), 56 Sighișoara (jud. Mureș), 57 Sprincenata (jud. Olt), 58 Scheia (jud. Suceava), 59 Teleac (jud. Alba), 60 Tilișca (jud. Sibiu), 61 Tinosul (jud. Ialomița), 62 Tisești (jud. Bacău), 63 Zimnicea (jud. Teleorman), 64 Zvoriștea (jud. Suceava), 65 Poiana—Dulcești (jud. Bacău), 66 Remetea Mare (jud. Timiș), 67 Curteni (jud. Vaslui), 68 Popeni (jud. Vaslui).

așezări mai mici, necropole, „cîmpuri” de gropi etc. Contextele arheologice sînt, de asemenea, variate : 1 în locuințe, de obicei în apropierea vetrelor, 2 lângă vetrele din afara locuințelor, 3 în gropi, 4 în morminte, 5 în vase, 6 în stratul cultural, aflate, însă, credem noi, într-o poziție secundară—in urma distrugerii și nivelării locuințelor.

Totodată vom remarca, cu o excepție, Cîrlomănești (M. Babeș 1977, p. 319—352), unde apreciem că este vorba de un „templu” mitologic, poate cu rol votiv (V. Sirbu, 1987), lipsa lor din orice construcție obștească, „oficială” de cult — sanctuare, edificii cu absidă, vetre decorate — din perioada Burebista-Decebal și asocierea lor cu alte categorii de piese : cești-opaite, vase în miniatură, obiecte de lut de diverse forme, pietricele, fusaiole etc.

Toate piesele din sec. IV—III î.e.n. provin din estul și sudul României ; abia în sec. II î.e.n. — I e.n. apar și în celelalte zone ale țării, nefiind însă siguri dacă această situație reflectă o realitate istorică sau numai un anumit stadiu al cercetării. De asemenea, numărul lor crește permanent, cele mai numeroase piese fiind din sec. I î.e.n.—I e.n. Credem că nu se poate stabili o cronologie a figurinelor după aspectul morfologic deoarece în multe descoperiri apar împreună piese din mai multe grupe tipologice (V. Sirbu, 1987).

E puțin probabil ca unele tipuri de figurine să reprezinte intruchipări ale Cavalerului trac (S. Sanie 1981, p. 176, tipul 1) din două motive : nu apar niciodată ecvestre, iar calul nu este reprezentat în coroplastica din a doua epocă a fierului (excepție doar Cîrlomănești), așa cum nici legătura altui tip cu un cult phallic (S. Sanie 1981, p. 175, tipul III) nu se poate impune din lipsa unor dovezi și argumente concludente — contexte arheologice, morfologia pieselor etc.

Atit vechimea, cît și aria de răspindire și tipologia argumentează pe deplin originea lor locală, fără a exclude, însă, eventuale influențe externe în urma contactelor cu sciții (numărul mai mare și vechimea pieselor din estul țării) sau cu celții (frecvența modelării mistrețului). Vom adăuga că pentru prima epocă a fierului cunoaștem 12 figurine antropomorfe și 90 zoomorfe, încît putem vorbi de un fenomen de continuitate în mentalități și reprezentări plastice.

În reprezentările zoomorfe s-au putut identifica următoarele specii de animale : taurul, calul, berbecul, căprioara, mistrețul, lupul, ursul, broasca țestoasă, vulturul (șoimul), cocoșul sălbatic, unele păsări de apă (rațe, giște, lebede?). Se pot remarca următoarele : 1 sînt numai animale existente în arealul locuit de geto-daci, lipsind cele exotice sau fantastice, 2 sînt redată numai în poziție statică, concepție artistică specifică populațiilor sedentare, 3 frecvența unor animale puternice, feroce — lupul, ursul, mistrețul, vulturul — , 4 cu puține excepții, și acelea nesigure, sîntem de părere că sînt numai animale sălbatice, 5 taurul, ursul și mistrețul se întîlnesc în toată această perioadă, pe cînd lupul, cerbul și vulturul par a se data, deocamdată, numai în sec. I î.e.n.—I e.n. Observația lui J.G. Frazer (1980, vol. 4, p. 123) că : „Animalele de temut sau cele bune de mincat, ori cele care posedă ambele însușiri sînt tratate cu multă ceremonie și respect” este justă și în privința reprezentării animalelor în coroplastica geto-dacilor.

Vom reaminti că, în plus de „trusele” magico-religioase și reprezentările antro- și zoomorfe, în așezările și necropolele geto-dacilor sînt prezente — izolate sau asociate — și alte categorii de piese cu presupuse capacități magico-religioase : piese din lut și piatră de diverse forme, unele cu incizii sau perforații, toporașe și dălți în miniatură, vase în miniatură,

clopoței din lut, dinți de animale perforați, scoici și melci din țările calde etc. Printre cele mai reprezentative descoperiri de acest tip se includ cele din așezările de la Poiana (R. Vulpe 1951, p. 207—208), Ocnîța (D. Berciu 1981, *passim*) sau din mormintele de la Zimnicea (A. D. Alexandrescu 1980, p. 29, fig. 53/10—15, fig. 56/19—24), Ciucurova (G. Simion 1976, p. 173, fig. 10/1—8) și Dorobanțu (N. Conovici 1978, p. 44, fig. 1/3—6).

Figurinele antro-po- și zoomorfe, piesele din lut de diverse forme (romburi, bile, cuburi, cilindri, piramide), inelele și brățările de lut, topo-rașele și dăltițele amulete, bilele și colierele din piatră, fusaiiolele, zarurile, cochiliile de *Cardium*, *Myrex*, și *Cyprae* s-au descoperit atât în cetățile și așezările, cât și în necropolele tracilor din Bulgaria, din sec. VI î.e.n. până în epoca romană. Cele mai semnificative descoperiri provin de la : Apollonia, Assenovgrad, Burgas, Drumevo, Duvanli, Kralovo, Malkoto Kule (Sozopol), Mesembria, Moghilanskata Moghila (Vrața), Orjahovo, Staroselka, Sliven, Sevtopolis (P. Balabanov 1980, p. 137—139, C. Dremsizova — Nelčinova 1965, p. 54—65, V. Mikov 1958, p. 657—671, M. Tačeva-Hitova 1971, p. 48—49, I. Venedikov 1948, p. 7—29, L. Ogdenova-Marinova 1984, p. 159—223).

S-au găsit în morminte tumulare sau plane, de înhumatie sau incineratie, aparținând unor bărbați sau femei : unele morminte de la Duvanli, cu schelete de femei au avut un inventar bogat, aparținând unor membre înstărite ale comunității (V. Mikov 1958, p. 644, fig. 6—7, p. 666, fig. 8—9). La Apollonia (M 34) piesele — 3 figurine antropomorfe, o greutate piramidală, o bilă, 4 mărgelile, 2 piese romboidale, o piesă triunghiulară, toate din lut, majoritatea cu orificii — s-au găsit în jurul gitului și pe coaste, probabil făceau parte dintr-un colier (I. Venedikov 1948, p. 16, fig. 18). Prezența unor morminate cu astfel de piese în necropolele de la Anchialos, Apollonia, Mesembria până în sec. I e.n. indică că unii traci din aceste colonii grecești n-au fost complet asimilați, continuând să-și practice credințele lor tradiționale (I. Venedikov 1948, p. 29, P. Balabanov 1980, p. 139).

Informațiile pe care le avem despre prezența acestor piese în monumentele getice de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești sînt puține și nesemnificative (I. T. Niculiță 1977, I. T. Niculiță, I. A. Rafalovici 1973).

La Chersones, într-un nivel anterior orașului grecesc, datat în sec. V—primul sfert al sec. IV î.e.n., s-au desoperit 2 figurine antropomorfe, 3 fragmente de cilindri sparti din antichitate, un fragment de ceașcă-opaiț, toate modelate din aceeași argilă. (A. A. Zedgenidze 1976, p. 28—34).

În cetatea scitică de la Karavan (Ucraina), lângă valul nordic s-a găsit un adevărat sanctuar : o vatră, o alee pietruită și 3 gropi de tip covată, piesele de cult constînd din : o figurină antropomorfă, un vas de libații cu perforații rotunde, „piinișoare”, o stea, alte miniaturi în lut și cîteva mărgelile (B. A. Šramko 1957, p. 178).

Se poate afirma că deși asemenea descoperiri se întind pe arii geografice largi și la populații diferite, ele sînt specifice, în primul rînd, tutu-ror traco-geto-dacilor.

Trecînd acum de la datele obiective ale acestor descoperiri spre sesizarea semnificațiilor lor, deci în domeniul subiectivului, vrem să facem cîteva precizări privind magia și religia, precum și raportul dintre ele în baza noilor cercetări și interpretări (J. G. Frazer 1935, 1980, C. Levi-Strauss 1978, G. Lukács 1972, B. Malinowski 1948, D. Matei, 1981). Religia

presupune evlavie, smerenie, cucernicie și comportă două elemente : unul teoretic — o credință în puteri superioare omului —, și altul practic — un efort pentru a le face propice sau a fi pe placul lor (G.-H. Luquet 1926, p. 206—207, apud D. Matei 1981, p. 185). Dacă religia presupune credință în puteri supraumane ce domină lumea și solicită un efort pentru a le câștiga favoarea, aceasta înseamnă că, în viziune religioasă, cursul naturii, al fenomenelor, nu este nici invariabil și nici rigid, că prin credință și cult putem convinge puterile supraumane să devieze fenomenele și evenimentele în favoarea noastră (J. G. Frazer 1935₁, p. 189, apud D. Matei 1981, p. 185). Dar tocmai această variabilitate și flexibilitate a legilor naturii intră în contradicție cu principiile magiei.

Magia încearcă să constrângă și să forțeze, și nu, cum ar face religia, să concilieze. Pe planul magiei, divinitatea nu poate să vrea alt lucru decât ceea ce vrea și devotatul. Devotatul, devenit magician sau vrăjitor, domină voința divină de care depinde (G.-H. Luquet 1926, p. 206—207, apud D. Matei 1981, p. 185). Magia tratează forțele transcendente oarecum „tehnologic”, iar aceasta pentru că în sistemele practicii magice accentul afectiv — teamă, speranță, primejdie etc. — este generat strict de nevoile omului cotidian, de aici și caracterul eminentemente practic al magiei (G. Lukács 1972, p. 371—448).

În concluzie, deci, așa cum arăta N. Petrescu (1944, p. 39), trăsătura fundamentală a magiei constă în faptul că ea nu are un cult organizat propriu-zis, că riturile nu sînt obligatorii pentru „credincioși”, că spiritul ei este mai mult individual decât social și că are un caracter fundamental practic.

După J. G. Frazer (1935₁, p. 108, apud D. Matei 1981, p. 186) în evoluția raportului magie-religie se constată trei faze importante : 1 cînd există numai magia, 2 cînd magia și religia se confundă și cooperează, 3 cînd radicala diferență de principiu dintre ele este recunoscută, ele aflîndu-se în termeni de ostilitate declarată. Dacă asupra primei faze sînt încă discuții, asupra celorlalte două există un consens general, fapt ilustrat și de categoria de descoperiri de care ne ocupăm acum.

Deocamdată este greu de precizat, pentru toate descoperirile, unde este vorba de magie și unde de religie, pentru că, așa cum observa N. Petrescu (1944, p. 303), raportul între magie și religie trebuie apreciat în funcție de evoluția socială, pe măsură ce societatea se diferențiază, deosebirea dintre ele se accentuează pînă la opoziție.

Totuși, pe lingă stadiul general în care se află viața magico-religioasă a geto-dacilor, se pot avea în vedere două criterii : contextul și starea pieselor — se cunoaște că trusele magice nu se expun profanilor, că ele conțin piese cu presupuse puteri magice, iar dacă piesele antro- și zoomorfe prezintă orificii, împunsături, mutilări, sînt rezultatul unor acțiuni magice. Așa cum conchide J. Lips (1958, p. 458), pe baza unor observații etnografice la diverse populații, dacă se străpunge ochiul, capul sau abdomenul unei figurine, „primitivii” cred că persoana vizată va orbi, se va îmbolnăvi de cap sau de stomac. Dacă se dorește, însă, moartea persoanei, figurina trebuie străpunsă toată, din creștet pînă la bază, după care oamenii se poartă cu ea parcă ar fi un cadavru. Acestea par să fie și semnificațiile canalelor, orificiilor, inciziilor și cavităților de la figurinele geto-dacice.

Astfel, în cazul celor 28 de figurine de la Poiana, depuse în amfore, este vorba de un ritual magic, fie înaintea unei acțiuni de răpire, fie punitive asupra unui grup de femei : toate cele 25 de piese feminine sînt cu minile legate la spate, străpunse cu un obiect ascuțit și n-au trăsăturile feței detaliate, pe cînd cele trei piese masculine sînt cu minile libere, nestrăpunse, au trăsăturile fizionomice realiste și individualizate (R. Vulpe 1931, p. 257—262).

Eficacitatea magiei, observa C. Lévi-Strauss (1978, p. 199) implică trei aspecte complementare : 1 credința vrăjitorului în eficacitatea tehnicilor sale, 2 credința bolnavului pe care îl îngrijește sau a victimei pe care o persecută în puterea vrăjitorului, 3 încrederea și exigențele opiniei colective, care formează un fel de cîmp gravitațional în sinul căruia se definesc și se situează relațiile dintre vrăjitori și cei pe care îi vrăjesc.

La populațiile „primitive” credințele în spiritele morților ca potențiale surse de vătămare a celor rămași în viață sînt generale (Frazer, 1935₉). Din această cauză și atitudinile față de cei decedați sînt complexe și ambivalente : pe de o parte efortul de a le asigura protecția și confortul în lumea de dincolo, iar, pe de alta, aplicarea unor mijloace violente (zdrobire, decapitare, străpungeri, legare etc.) pentru a împiedica reîntoarcerea lor. Din aceste credințe și atitudini rezultă și obiceiul de a pune în morminte anumite obiecte cu presupuse capacități magico-religioase — figurine antropo- și zoomorfe, mici obiecte din lut, os, piatră, vase în miniatură, cochilii de melci și scoici exotice etc. Dacă numărul și compoziția acestora formează „truse magice”, atunci ele exprimă profesiunea avută în viață de defuncți sau protecția deosebită ce trebuie asigurată celor decedați.

În ceea ce privește starea economico-socială a celor ce practicau asemenea activități magico-religioase, poate cu excepția locuinței de la Bunești-Averești, toate celelalte descoperiri indică o condiție modestă, cu nimic deosebită față de mormintele sau locuințele din necropolele și așezările din care fac parte.

La întrebarea ce categorie socială era, în principal, beneficiara acestor practici magico-religioase, în baza contextelor arheologice și a informațiilor despre mentalitățile indo-europenilor, putem conchide că este vorba de populația de rînd. După cum a demonstrat G. Dumézil, indo-europenii aveau o structură fundamentală a societății și ideologiei : diviziunii societății în trei clase — preoți, războinici, agricultori-crescători de vite — îi corespunde o ideologie trifuncțională — funcția suveranității magice și juridice, funcția zeilor forței războinice și aceea a divinităților fecundității și prosperității economice (apud M. Eliade 1981, p. 202).

Practicile magico-vrăjitoarești la traco-geți sînt, dealtfel, menționate și de autorii antici, cea mai explicită datorindu-se lui Platon (Charmides, 156 a — 157 c) ce reproduce spusele unui medic trac : „Prietene, zicea el, sufletul se vindecă cu descintece... să nu te înduplece nimeni să-i tămăduiești capul cu acest leac, dacă nu-ți încredințează mai întîi sufletul, ca să-l tămăduiești cu ajutorul descintecului”.

În privința stadiului de dezvoltare a vieții magico-religioase a daco-geților din epoca „clasică” putem constata că avem, pe de o parte, marile sanctuare, construcțiile absidate, vetrele decorate — deci lăcașuri de cult obștești ce reprezintă religia „oficială”, recunoscută ca atare de

cler și regalitate —, în care, reamintim, nu s-au descoperit asemenea truse magice și nici reprezentări coroplastice, iar, pe de altă, mulțimea practicilor magico-vrăjitoarești și unele credințe populare cu rădăcini îndelungate în mentalitățile oamenilor. Astfel, în perioada Burebista-Decebal documentele arheologice încep să exprime separația netă și, eventual, ostilitatea dintre religia „oficială”, reprezentată printr-un panteon dacic (I. H. Crișan 1986, p. 345—434) ca expresie a politicii de centralizare statală și practicile magico-vrăjitoarești și alte credințe populare ce se desfășoară doar în mediul familial. Aceasta este o dovadă în plus despre existența unei organizări centralizate și controlabile a religiei geto-dacilor în această perioadă.

Posibilitatea ca aceste figurine antropomorfe să reprezinte zeități fiind aproape exclusă, rezultă că nu acesta este motivul principal al lipsei lor din sanctuarele epocii „clasice” a geto-dacilor, chiar dacă acestea ar însemna etape în instituirea unui henoteism (S. Sanie 1981, p. 181), ci acela al opoziției fundamentale, conștientizată și aplicată de cler, dintre religie și magie.

Vom încheia cu o constatare a lui L. Blaga asupra mentalității populațiilor „primitive”, reflectate și în categoria de descoperiri arheologice acum abordată: „Mintea primitivului este articulată de aceeași logică și este inzestrată aproximativ cu aceleași funcții categoriale, ca și mintea civilizatului, dar primitivul operează materialmente incomparabil mai frecvent decât civilizatului cu conceptul irațional în sine al puterii au al substanței magice” (1941, p. 104—105).

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu, A. D. 1980, *La nécropole gète de Zimnicea*, Dacia, N.S., 24, p. 19—126.
- Balabanov, P. 1980, *Les petits objets de culte thrace*, Actes du IIe Congrès de thracologie (Bucarest, 4—10 septembre 1976), II, București, p. 137—139.
- Bazarciuc, V. V. 1987, *Noi descoperiri în celtea geto-dacică de la Bunești-Averești (jud. Vaslui)*, SCIVA, 38, 1, p. 33—39.
- Babeș, M. 1977, *Statuetele geto-dacice de la Cirlomănești (jud. Buzău)*, SCIVA, 28, 3, p. 319—352.
- Berciu, D. 1981, *Buridava dacică*, I, București.
- Blaga, L. 1941, *Despre gândirea magică*, București.
- Căpitanu, V. 1983, *Figurine antropomorfe geto-dacice descoperite la Răcățiu (com. Horgești — jud. Bacău)*, Carpica, 15, p. 141—152.
- Conovici, N., Georgescu, L. 1978, *Date noi privind mormintul de la Dorobanțu (jud. Călărași)*, Pontica, 11, p. 43—50.
- Crișan, I. H. 1986, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București.
- Dremsizova Nelčinova, T. V. 1965, *Mogilen necropol pri selo Drumevo, Kolarovgradsko*, Arheologija Sofia, 7,4, p. 54—65.
- Dumézil, G. 1948, *Mithra Varuna*, Paris.
- Eliade, M. 1981, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, București.
- Frazer, J. G. 1935, *Le roi magicien dans la société primitive*, Paris.
- 1935, *La crainte des morts dans la religion primitive*, Paris.
- 1980, *Creanga de aur*, I — V, București.
- Horedt, K. 1979, *Morești*, București.
- Lévi-Strauss, C. 1978, *Antropologia structurală*, București.
- Lips, J. 1958, *Obârșia lucrurilor*, București.
- Lukács, G. 1972, *Estetica*, I — II, București.
- Luquet, G. -H. 1926, *L'art et la religion des hommes fossiles*, Paris.
- Malinowski, B. 1948, *Magie, Science and Religion*, New York.
- Matei, D. 1981, *Originile artei*, București.

- Mikov, V. 1958, *Narodna medicína u starile traki*, in *Studia in honorem acad. D. Dečev*, Sofia, p. 657—671.
- Niculită, I. T. 1977, *Gety IV — III vp. do n. e. v Dnestrovsko-Karpatskih zemliah*, Chișinău.
- Niculită, I. T., Rafalovici, I. A. 1974, *Žilišća geto i rannih Slavianus*. *Haуска, Arheologičeskie issledovanja v Moldavii* 1973 g., Chișinău, p. 82—93.
- Platon, *Charmides*, in *Opere*, I, București, 1975.
- Petrescu, N. 1944, *Primitivii*, București.
- Sanie, S., Sanie, Ș. 1973, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (com, Ciurea, jud. Iași)*, *CercetIst*, 4, Iași, p. 61—92.
- Sanie, S., 1981, *Plastica și unele aspecte ale cultelor și credințelor geto-dacice*, in *Studii dacice*, Cluj-Napoca, 174—195.
- Simon, G. 1976, *Les Geles de la Dobroudja septentrionale du VI-e au I-er siècle av. n.è.*, *Thracodacica*, 1, p. 143—163.
- Sîrbu, V. 1987, *Figurinele antropomorfe și zoomorfe traco-geto-dacice din prima și a doua epocă a fierului*, *Istros*, 5 (sub tipar).
- Šramko, B. A. 1957, *Sledy zemledel'českogo kul'ta u lesostepnyh plemen severnogo Pričernomor'a v rannema jeleznom veke*, *SA*, 1, p. 178.
- Țăntulea, C. M., Vicovcanu, D. 1973, *Depozitul de piese de cult de la Poiana*, *CercetIst*, 4, Iași, p. 143—150.
- Tăceva-Hitova, M. 1965, *Trakijsko pogrebenne kraj s. Štaroselka, Šumenski okr'g.*, 11. *Inventar ritual i datiravska na pogrebenieto ot mogilnata grobnica ot s. Staroselka*, *Arheologija Sofia*, 13, 3, p. 48—49.
- Teodor, S. 1975, *Săpăturile de la Cucorâni (jud. Botoșani)*, *ArhMold*, 8, p. 121—201.
- Venedikov, I. 1948, *Razkopkite v necropola na Apollonia prez 1946 g.*, *Razkopki i proučvania*, 2, p. 7—29.
- Vulpe, R. 1931, *Figurinele magice de la Poiana și captivii de pe reliefele de la Adamclisi*. *Analele Dobrogei*, 12, 1—2, p. 257—262.
- 1951, *Activitatea șantierului arheologic Poiana—Tecuci 1950*, *SCIVA*, 2, 1, p. 177—216.
- Zedgenidze, A. A. 1976, *Issledovanie severo-zapadnogo učastka antičnogo teatra v Chersones*, *KS Moscova*, 145, p. 28—34.

CROYANCES MAGICO-RELIGIEUSES DES GÉTO-DACES REFLÉTÉES DANS LES DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES

RÉSUMÉ

En analysant les contextes archéologiques, la composition et la signification de certaines pièces découvertes dans l'espace géto-dace, nous allons tenter d'en déceler les significations.

L'aire de diffusion comprend presque tout l'espace habité par les Géo-Daces ; leur rareté dans certaines zones est due au degré moins avancé des recherches des monuments archéologiques. Ils sont datés depuis les IVe — IIIe siècles av. n.è. jusqu'aux Ier — IIe siècles de n.è. On les rencontre dans toutes les catégories de monuments archéologiques importants : cités, établissements, nécropoles. Les contextes archéologiques en sont variés : habitations, fosses, tombes et vases.

Dans la composition des découvertes nous allons remarquer :

1) toutes (à une seule exception) contiennent des figurines, soit anthropomorphes, soit zoomorphes ;

2) presque toutes sont accompagnées de petits objets en argile de diverses formes, les uns perforées ou incisées, et des vases en miniature de formes particulières ;

3) la présence des pièces insolites — dé en os, cubes, cylindres, pièces qui tintent.

4) pièces dont on suppose des capacités magiques — carapaces de tortue, coquilles Kauri, dents canines.

En analysant la composition, la structure et la signification des pièces, nous allons remarquer qu'elles sont similaires aux troussees des magiciens-sorciers rencontrées chez les nombreuses populations „primitives” étudiées par les ethnographes et les anthropologues.

Les contextes archéologiques des habitations indiquent leur caractère fonctionnel encore, tandis que ceux des tombes reflètent la profession de magicien-sorcier que le défunt a exercée le long de sa vie.

D'autres contextes reflètent des actes magiques effectués sur les pièces (lorsqu'elles présentent des perforations, incisions etc.) ou bien ils expriment le soin contre la profanation (lorsque les figurines sont déposées dans des fosses).

Afin de déceler leurs significations, sauf le stade général de développement de la vie magico-religieuse des Géo-Daces reflétée dans les sources écrites et l'ensemble des monuments archéologiques, nous avons pris en considération aussi deux critères : le contexte et l'état des pièces ; on sait bien que les troussees magiques ne sont pas à la portée des profanes, qu'elles contiennent de pièces à qualités soi-disantes magiques et, si les pièces anthropo- et zoomorphes présentent des incisions, orifices, canaux, mutilations, c'est à la suite des actes magiques.

La position économique-sociale de ceux qui pratiquaient les activités magiques et religieuses en discussion indique, à une seule exception, une condition commune, pas différente par rapport aux autres tombes ou habitations des nécropoles et des établissements dans lesquels on les a découvertes.

Quelle catégorie sociale jouissait, principalement, de ces pratiques magico-sorcières ? Si nous analysons les informations concernant les mentalités des Indo-Européens, de même que les contextes et la composition des découvertes, nous considérons qu'il s'y agit du menu peuple, agriculteurs et éleveurs de bétail.

Les pratiques magico-sorcières chez les Thraco-Gètes sont, d'ailleurs, mentionnées également par les sources antiques écrites.

En ce qui concerne l'étape de développement de la vie magico-religieuse des Daco-Gètes, nous pouvons constater qu'il y a, d'une part, les grands sanctuaires, les constructions à abside, les âtres décorés qui représentaient la religion „officielle” reconnue comme telle par le clergé et la royauté dans lesquels on n'a découvert ni de telles troussees magico-sorcières, ni les représentations coroplastiques ; d'autre part, l'abondance des croyances magico-sorcières et religieuses ayant des racines profondes dans les mentalités des gens, représentées, entre autres, par la catégorie de découvertes que nous y avons abordée.

Sur le territoire de la Roumanie on a découvert jusqu'à présent plus de 210 figurines anthropomorphes dans 49 localités et presque 150 figurines zoomorphes dans 23 localités. Sur les 59 localités ayant de telles découvertes, 35 ne comprennent que des figurines anthropomorphes, 11 des figurines zoomorphes et 13 localités les deux catégories.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Bunești—Averești. Pièces découvertes dans une habitation (d'après V. V. Bazarciuc).

Fig. 2. Cucorâni. Pièces découvertes dans une hutte (d'après S. Teodor).

Fig. 3. Poiana, Pièces déposées dans un broc (no. 1) (d'après C. M. Tătulea et D. Vico-veanu).

Fig. 4. Zimnicea. Pièces découvertes dans une tombe — C2 M4 (d'après A. D. Alexandrescu).

Fig. 5. Zimnicea. Pièces découvertes dans une tombe — C20 M1 (d'après A. D. Alexandrescu).

Fig. 6. Zimnicea, Pièces découvertes dans une tombe — C10 M34 (d'après A. D. Alexandrescu).

Fig. 7. Principaux types de figurines anthropomorphes et zoomorphes géto-daces : 1 Zimnicea, 2 Grădiștea, 3 Răcătău, 4 Răcătău, 5 Dumbrava, 6 Răcătău, 7 Poiana, 8 Fedești.

Fig. 8. Figurines anthropomorphes géto-daces : 1 Budureasca, 2 Cîrlomănești, 3 Piscu Crăsani, 4 Ocnîța, 5 Poiana, 6—7 Bunești-Averești, 8 Piscul Crăsani, 9 Răcătău, 10 Bugac, 11 Marca.

Fig. 9. Figurines zoomorphes géto-daces : 1 Popești, 2 Enisala, 3 Scheia, 4 Dumbrava, 5—6 Tilișca, 7 Cîrlomănești, 8 Morești, 9 Cucorâni.

Fig. 10. Carte du répandissement des figurines anthropomorphes et zoomorphes thraco-géto-daces dans le premier et le deuxième âge du fer. A. Figurines anthropomorphes : I premier âge du fer, III deuxième âge du fer. B. Figurines zoomorphes : II premier âge du fer, IV deuxième âge du fer.